

Izdaje
Naklada LJEVAK d.o.o.

Direktor
PETRA LJEVAK

Urednik
KRISTIJAN VUJIČIĆ

JACQUES RANCIÈRE

MRŽNJA DEMOKRACIJE

Prijevod s francuskoga i pogovor
LEONARDO KOVAČEVIĆ

Zagreb, ožujak 2008.

U V O D

Mlada žena koja Francusku ostavlja bez daha pričom o imaginarnoj agresiji; adolescenti koji odbijaju skidati svoj veo u školi; nedostatak društvene sigurnosti; Montesquieu, Voltaire i Baudelaire koji zamjenjuju Racinea i Corneillea u tekstovima na maturi; zaposlenici koji protestiraju u korist održanja mirovinskog sustava; jedna visoka škola koja ima postupak za paralelno prihvaćanje učenika; uzlet tele-stvarnosti, vjenčanje homoseksualaca i umjetna oplodnja. Beskorisno je tražiti što je zajedničko događajima tako različite prirode. Pa ipak su nas stotine filozofa ili sociologa, politologa ili psihoanalitičara, novinara ili pisaca zatrpali tim odgovorima u knjizi za knjigom, članku za člankom, u emisiji za emisijom. Svi ti simptomi, kažu nam oni, očituju jednu te istu bolest, sve te posljedice imaju isti uzrok. Ta se bolest zove demokracija, *odnosno* carstvo beskrajnih želja pojedinaca iz modernog, masovnog društva.

Treba međutim vidjeti po čemu je to prokazivanje jedinstveno. Mržnja demokracije sigurno nije neka novost. Ona je stara kao i sama demokracija zbog jednostavnog razloga: sama njezina riječ izraz je jedne mržnje. Nju su, u antičkoj Grčkoj, najprije izmislili kao uvredu oni koji su u svakom legitimnom poretu bezimene vladavine mnoštva vidjeli propast. Ona je ostala sinonim užasa svim onima koji su mislili da moć pripada onima kojima je namijenjena po rođenju ili se na nju pozivaju zbog svojih kompetencija. Demokracija predstavlja užas i danas svima onima za koje je objavljeni božanski zakon jedino legitimno utemeljenje organizacije ljudske zajednice. Nasilje te mržnje vrlo je aktualno. To nasilje nije međutim predmet ove knjige zbog jednostavnog razloga: nemam ništa zajedničko s onima koji ga šire pa s njima nemam što ni raspravljati.

Što se tiče mržnje demokracije, povijest poznaje neke oblike njezine kritike. Kritika prihvaća nečije postojanje, ali samo zato da mu odredi granice. Kritika demokracije ima dva velika povijesna oblika. Postojala je vještina aristokratskih i učenih zakonodavaca koji su htjeli pisati zakone shvaćajući demokraciju kao nepobitnu činjenicu. Obrada ustava Sjedinjenih Američkih Država klasični je primjer tog rada na postavljanju snaga i ravnoteže institucionalnih mehanizama koji bi trebali iz demokratske činjenice izvući ono najbolje što se može izvući, ali istodobno strogo čuvajući dva dobra koja se smatraju sinonimima: vladavinu najboljih i obranu vlasničkog poretka. Uspjeh te

kritike je, naravno, zapravo pothranio uspjeh svojih protivnika. Mladi Marx je s lakoćom razotkrio carstvo vlasništva kao temelj republikanskog ustava. Republikanski zakonodavac nije od toga radio nikakav misterij. Ali je znao učvrstiti standard mišljenja koji još nije oslabio: zakoni i institucije formalne demokracije pojave su iza kojih i sredstva pomoću kojih se vrši moć građanske klase. Borba protiv tih pojava postaje tada put prema »stvarnoj« demokraciji, demokraciji u kojoj slobodu i jednakost više ne predstavljaju institucije zakona i države, nego su utjelovljene u samim oblicima materijalnog života i čulnog iskustva.

Nova mržnja demokracije koja je predmet ove knjige nije dio ni jednog od ovih modela, premda kombinira elemente posuđenih i od jednog i od drugog. Svi njezini glasnogovornici žive u zemljama koje se ne proglašavaju samo demokratskim državama, nego naprosto demokracijama. Nitko se od njih ne poziva na neku stvarniju demokraciju. Svi nam govore upravo suprotno, da je demokracije već previše. Ali nijedan od njih se ne žali na institucije koje žele utjeloviti moć naroda niti žele predložiti mjere da se ta moć smanji. Mehanika institucija koja je bila strast Montesquieuovih, Madisonovih ili de Tocquevilleovih suvremenika njih ne zanima. Oni jadikuju zbog naroda i njegovih običaja, a ne zbog institucija i njihovih moći. Demokracija za njih nije oblik loše vladavine, nego kriza civilizacije koja pogađa čitavo društvo i državu. Otuda one iznenadne zamjene pozicija koje se na prvi pogled mogu učiniti ne-

vjerojatnim. Isti kritičari koji neumorno prokazuju tu demokratsku Ameriku iz koje kao da nam dolazi svo zlo poštivanja različitosti, manjinskih prava i *affirmativ actiona* koji podrivaju naš republikanski univerzalizam ipak prvi aplaudiraju kada se ista Amerika hvata širenja svoje demokracije oružanim snagama po čitavom svijetu.

Dvostruki govor o demokraciji sigurno nije nov. Navikli smo slušati da je demokracija najmanje loša vladavina. Ali novi antidemokratski sentiment pruža nam formulu najproblematičnije vrste te mržnje. Demokratska vladavina, kažu nam oni, loša je kada dopusti da je pokvari demokratsko društvo koje želi da svi budu jednaki i da se poštuju sve razlike. Ta vladavina je dobra, zauzvrat, kada poziva iznemogle pojedince iz demokratskog društva na spremnost za rat koji brani civilizacijske vrijednosti, a koje zapravo pripadaju sukobu civilizacija. Nova mržnja demokracije može se tako sažeti jednostavnom tezom: samo je jedna dobra demokracija, ona koja se bori protiv katastrofe demokratske civilizacije. Stranice koje slijede pokušat će analizirati razvoj i otkriti ulog te teze. Nije riječ samo o tome da se opiše oblik današnje ideologije, nego i da se uputimo o stanju našeg svijeta i što se tu podrazumijeva pod politikom. Ta mržnja može nam pomoći da shvatimo pozitivan smisao skandala koji obuhvaća riječ demokracija i da pronađemo oštricu njezine ideje.

RAZLOZI JEDNE MRŽNJE

Sada se možemo vratiti na okvire našeg početnog problema: danas živimo u društvima i državama koje se nazivaju »demokratskima« i time se razlikuju od društava kojima vladaju države bez zakona ili religijski zakon. Kako shvatiti to da usred tih »demokracija« prevladavajuća inteligencija, čija situacija očigledno nije očajna i jedva da teži živjeti pod drugim zakonima, dan za danom za sva ljudska zla optužuje samo jedno zlo, koje se zove demokracija?

Postavimo stvari u neki red. Što točno znači kada kažemo da živimo u demokraciji? Strogo govoreći, demokracija ne označava oblik države. Ona je uvijek s ove i s one strane tih oblika. S ovu stranu, kao temelj nužne jednakosti koju oligarhijska država nužno zaboravlja. S onu stranu, kao javna aktivnost koja se suprotstavlja svakoj državnoj težnji da monopolizira i depolitizira područje zajedničkoga. Svaka je država oligarhijska. Teoretičar opreke

demokracije i totalitarizma s tim se vrlo rado slaže: »Ne možemo zamisliti poredak koji u nekom smislu ne bi bio oligarhijski.«⁴⁰ No, oligarhija demokraciji ostavlja više ili manje mjesta, a oligarhija je više ili manje oduševljena demokratskom aktivnošću. U tome smislu, konstitucionalni oblici i oblici oligarhijske prakse upravljanja mogu biti proglašeni više ili manje demokratskima. Navikli smo postojanje nekog reprezentativnog sustava uzimati kao ključni kriterij demokracije. No i sam taj sustav je nepostojani kompromis, rezultanta suprotstavljenih snaga. On teži prema demokraciji u onoj mjeri u kojoj se približava moći bilo koga. S te točke gledišta, možemo nabrojati pravila koja definiraju minimum koji nekom reprezentativnom sustavu omogućuje da se proglasi demokratskim: kratki, ne kumulativni i ne obnovljivi izborni mandati; monopol narodnih predstavnika na izradu zakona; zabrana državnim dužnosnicima da budu narodni predstavnici; svođenje kampanja i njihovih troškova na minimum te nadzor nad uplitanjem ekonomskih moćnika u izborni proces. Ta pravila ni po čemu nisu ekstravagantna, a u prošlosti ih je dosta mislioca ili zakonodavaca, pomalo nošenih neproračunatom ljubavlju prema narodu, s pozornošću razmatralo kao sredstva koja jamče ravnotežu moći, odvajanje reprezentacije opće volje od partikularnih interesa te kao sredstvo izbjegavanja onoga što su smatrali najgorim u vla-

⁴⁰ Raymond Aron, *Démocratie et totalitarisme*, Gallimard »Idées«, 1965, str. 134.

danju: vladavinu onih koji vole moć te su spretni u posezanju za njom. Pa ipak je danas dovoljno samo nabrojati ta pravila da izazovemo smijeh. S punim pravom, jer ono što nazivamo demokracijom upravo je obrnuto državno i upravno funkcioniranje: vječni izabranici gomilaju ili mijenjaju gradske, regionalne, zakonodavne ili ministarske funkcije čiju jedinu vezu s narodom predstavlja lokalni interes; vlade koje same stvaraju zakone; narodni predstavnici koji u velikom broju potječu iz jedne administracijske škole; ministri ili njihovi suradnici koji preuzimaju mjesta i u javnim ili polujavnim poduzećima; potajno financiranje stranaka na javnim natjecajima; poslovni ljudi koji ulažu golemi novac u potragu za izbornim mandatom; vlasnici privatnih medijskih imperija koji se posredstvom svojih javnih funkcija hvataju carstva javnih medija. Ukratko, prisvajanje javne stvari čvrstim savezom državne oligarhije s gospodarskom oligarhijom. Razumijemo da preziratelji »demokratskog individualizma« nemaju što za predbaciti tom sustavu koji proždire javnu stvar i dobro. Ti oblici prevelike konzumacije javnih poslova zapravo ne ukazuju na demokraciju. Ti zli zbog kojih pate naše »demokracije« ponajprije su oni zli koji su povezani s nezasitnim apetitom oligarha.

Mi ne živimo u demokraciji. Ne živimo niti u logorima, kao što tvrde neki autori koji sve nas vide podvrgnutima zakonu iznimke biopolitičke vladavine. Živimo u državama s oligarhijskim zakonima, tj. u državama u kojima je

moć oligarha ograničena dvostrukim prepoznavanjem narodnog suvereniteta i individualnih sloboda. Poznajemo prednosti takve vrste države kao i njezine granice. One imaju slobodne izbore. Ti izbori jamče u njima pravu reprodukciju istih vladajućih osobnosti, pod različitim zamjenjivim etiketama, ali glasačke kutije nisu hinjene, i to se može provjeriti bez opasnosti po život. Uprava nije korumpirana, osim u onim poslovima javne ponude gdje se isprepliće s interesima vladajućih stranaka. Individualne slobode se poštuju, ali pod cijenu mnogih iznimki za sve što se tiče zaštite granica i sigurnosti teritorija. Tisak je slobodan: tko god želi osnovati novine ili televizijski lanac bez pomoći financijske moći doživjet će ozbiljne probleme, ali neće ga strpati u zatvor. Prava na udruživanje, na okupljanje i manifestiranje dopuštaju organizaciju demokratskog života, tj. političkog života neovisnog od državne sfere. Dopustiti je očigledno dvosmislena riječ. Te slobode nisu poklon oligarha. One su bile stečene demokratskim djelovanjem te svoju učinkovitost imaju samo u tom djelovanju. »Prava čovjeka i građanina« prava su onih koji tim ljudima i građanima određuju stvarnost.

Optimistički duhovi iz toga zaključuju da oligarhijska država prava ostvaruje tu sretnu ravnotežu suprotnosti pomoću koje se, po Aristotelu, loši upravitelji približavaju nemogućoj dobroj vladavini. »Demokracija« bi ukratko bila oligarhija koja demokraciji daje dosta prostora da gaji svoje strasti. Tjeskobni duhovi preokreću argument. Spo-

kojna oligarhijska vlast demokratske strasti preusmjeruju prema privatnim zadovoljstvima te ih čine neosjetljivima za opće dobro. Gledajte, kažu oni, što se događa u Francuskoj. Imamo čudesno sastavljen ustav kako bi se dobro upravljalo našom zemljom i kako bi ona živjela u blagostanju: takozvani većinski sustav eliminira radikalne stranke te »vladajućim strankama« daje mogućnost da vladaju međusobno se izmjenjujući; on tako većini, tj. najjačoj manjini, omogućuje vladanje bez opozicije tijekom pet godina te da, zbog jamstva stabilnosti, poduzmu sve mjere za javno dobro koje zahtijevaju nepredviđene okolnosti i dugoročno predviđanje. S jedne strane, to bi izmjenjivanje zadovoljilo demokratski ukus za promjenom. S druge strane, budući da su članovi tih vladajućih stranaka studirali iste studije u istim školama iz kojih izlaze i eksperti u upravljanju zajedničkim interesom, oni su skloni prihvatiti ista rješenja dajući prednost znanosti eksperata pred strastima mnoštva. Tako nastaje kultura konsenzusa koja otklanja stare sukobe, privikava nas na bestrašno, dugoročno ili kratkoročno objektiviranje problema s kojima se susreću društva, da tražimo rješenja od učenjaka i o njima raspravljamo s kvalificiranim predstavnicima velikih društvenih interesa. Na žalost, sve te dobre stvari imaju svoju drugu stranu: mnoštvo oslobođeno od brige za vladanjem prepušteno je svojim privatnim i sebičnim strastima. Ili pojedinci koji čine to mnoštvo gube zanimanje za javno dobro i ne izlaze na izbore; ili se gledaju samo kao s jedine točke

gledišta, svojega interesa i potrošačkog inata. U ime svojih korporativnih interesa, oni se mjerama koje jamče budućnost mirovinskog sustava suprotstavljaju štrajkovima i prosvjedima; u ime njihovih individualnih inata oni na izborima biraju bilo kojeg kandidata koji im se sviđa, kao što biraju između različitih vrsti kruha koji im nude različite pekarnice. Ishod toga je da »protestni kandidati« skupe na izborima više glasova nego kandidati »vladajućih stranaka«.

Takvoj argumentaciji mogli bismo prigovoriti puno stvari. Neizbježnom argumentu o »demokratskom individualizmu« tu posvuda proturječe činjenice. Nije istina da svjedočimo bespovratnom povećanju izborne apstinencije. Tu radije treba vidjeti čudesnu građansku ustrajnost u sve većem broju glasača koji ne popuštaju mobilizaciji biranja između jednoličnih predstavnika državne oligarhije koja je pokazala toliko dokaza o svojoj osrednjosti, ako ne i korumpiranost. A demokratska strast koja toliko snažno šteti kandidatima »vladajućih stranaka« nije inat potrošača nego naprosto želja da politika znači nešto više od izbora zamjenjivih oligarha. No, bolje je primiti se argumenta u njegovoj najjačoj točki. Ono što nam on poručuje zapravo je jednostavno i jasno: divan sustav koji najsnažnijoj manjini daje moć da vlada bez problema i stvori većinu i opoziciju koja se slaže koju politiku teži ostvariti prema paraliziranju samog oligarhijskog stroja. Ono što uzrokuje tu paralizu je proturječnost između dva načela legitimnosti. S

jedne strane, naše se oligarhijske države prava pozivaju na načelo narodne suverenosti. Taj je pojam naravno dvosmi-slen kako u svome načelu tako i u svojoj primjeni. Narodna suverenost je način da se uključi demokratski eksces, da se u *arhé* preobrazi anarhično načelo političke singularnosti – vladavina onih koji nemaju ovlasti za vladanje. I ta politička singularnost svoju primjenu ima u proturječnom sustavu reprezentacije. No, proturječnost nikada nije uništila ono što kao načelo same svoje egzistencije ima napetost suprotnosti. Fikcija »suverenog naroda« poslužila je dakle jednako i dobro i loše u jedinstvu logike upravljanja i političkih praksi koje su uvijek prakse podjele naroda, ustanovljenje nekog suplementarnog naroda u odnosu na ono što piše u ustavu, koga predstavlja parlament ili utjelovljuje država. Samu vitalnost naših parlamenata nekada su bile pothranjivale i podržavale one radničke stranke koje su prokazivale laž reprezentacije. Nju je pothranjivalo i podupiralo izvanparlamentarno ili predparlamentarno političko djelovanje koje je od politike stvorilo područje proturječnih mogućnosti koje ne upućuju samo na suprotstavljena mišljenja, nego svjetove. A upravo je ta ravnoteža sukoba danas postala sporna. Dugo propadanje i grubo urušavanje sovjetskog sustava, kao i slabljenje društvenih borbi i emancipacijskih pokreta omogućili su uspostavu konsenzualne vizije nošenu logikom oligarhijskog sustava. Po toj viziji postoji samo jedna stvarnost koja nam ne ostavlja izbora da je protumačimo te od nas traži samo iste

prilagođene odgovore, kakvo god bilo naše mišljenje i teženje. Ta se stvarnost zove ekonomija: drugim riječima, neograničena moć bogatstva. Vidjeli smo koju poteškoću ta neograničenost zadaje načelu vladanja. No, kada bismo znali razdijeliti problem na dva dijela, on bi se mogao riješiti i to rješenje oligarhijskom upravljanju može ponuditi kraljevsku znanost koju je dosada uzalud sanjalo. Kada bi se doista neograničeno kretanje bogatstva postavilo kao nezaobilazna stvarnost našeg svijeta i njegove budućnosti, tada bi vlade koje se brinu za realističko upravljanje današnjicom i odvažno predviđanje budućnosti mogle slomiti uzde tereta koji postoji unutar nacionalnih država koji priječi da se to bogatstvo slobodno razvija. No, obrnuto, budući da je to širenje neograničeno i da ga ne zanima pojedina sudbina ovog ili onog naroda ili dijela tog naroda na teritoriju ove ili one države, na vladama je tih država da taj razvoj ograniči, da nepreglednu i posvudašnju moć bogatstva podvrgne interesima tih naroda.

Ukinuti nacionalne granice u neograničenom širenju kapitala, podvrgnuti neograničeno širenje kapitala granicama nacije: u konjunkturi tih dvaju zadataka definira se konačno pronađena figura kraljevske znanosti. Uvijek će biti nemoguće naći dobru mjeru jednakosti i nejednakosti, nemoguće je na toj osnovi izbjeći demokratsku suplementaciju, tj. podjelu naroda. Eskperti i oni koji vladaju smatraju zauzvrat mogućim proračunati dobru ravnotežu između ograničenog i neograničenog. To se zove modernizacija. Tu

nije naprosto riječ o zadatku prilagodbe vladavina tegobnim stvarnostima svijeta. Riječ je i o vjenčanju načela bogatstva i načela znanosti koje utemeljuje novu oligarhijsku legitimnost. Naše si vlasti kao najvažniji zadatak – barem u kratkom vremenskom razmaku koje im dopušta bitka za stjecanje i održanje moći – zadaju upravljanje lokalnim učincima globalne nužnosti na njihovu populaciju. To znači da populacija koje se tiče to upravljanje mora sačinjavati jedinstveni i opredmetivi totalitet suprotstavljen narodu podjela i preobrazbi. Načelo izbora populacije time postaje problematično. Ono je nesumnjivo malo važno u konsenzualnoj logici ako je izbor populacije unaprijed sklon oligarhu s ljevice ili desnice. No, opasnost postoji tamo gdje su odluke podvrgnute izboru koji ovisi samo o znanosti eksperata. Autoritet naših vlasti uhvaćen je dakle između dva suprotstavljena sustava opravdanja. On se, s jedne strane, legitimira snagom izbora populacije; s druge strane, svojom sposobnošću da odabere dobra rješenja društvenih problema. No, ta se dobra rješenja prepoznaju po onome što oni nisu odabrali jer ona proizlaze iz spoznaje objektivnog stanja stvari koje je pitanje ekspertnog znanja, a ne narodnog izbora.

Više nismo u vremenu u kojem je podjela naroda bila dovoljno aktivna, a znanost dovoljno skromna kako bi suprotstavljena načela održala svoje supostojanje. Oligarhijski savez bogatstva i znanosti danas traži svu moć i isključuje mogućnost da se narod može još dijeliti i umno-

žavati se. No, podjela načela koja je potisnuta vraća se sa svih strana. Ona se vraća uzletom ekstremno desnih stranaka, identitetskih pokreta i religioznih integrizama koji se protiv oligarhijskog konsenzusa pozivaju na stara načela rođenja i srodstva, na zajednicu ukorijenjenu u tlo, krv i religiju predaka. Ona se vraća također u mnoštvu borbi koje odbijaju nužnost ekonomskog poretka koju konsenzualni poredak pretvara u dobrobit kako bi doveo u pitanje mirovinske i zdravstvene sustave ili pravo na rad. Konačno, ta podjela načela se vraća u samo funkcioniranje izbornog sustava kada se jedinstvena rješenja, koja se jednako nameću vlastima kao i potčinjenima, podvrgnu nepredvidljivom izboru ovih potonjih. Posljednji europski referendum priložio je tomu dokaz. U duhu onih koji su postavili pitanje na referendumu, glasovanje se moralo shvatiti u primitivnom smislu »izbora« na Zapadu: kao dano odobrenje okupljenog naroda onima koji su kvalificirani da ga vode. To je trebalo učiniti tim više što je elita državnih eksperata bila jednodušna u tvrdnji da se nije postavljalo pitanje, da se radilo samo o tome da se slijedi logika već postojećeg sporazuma suglasnog interesu sviju. Glavno iznenađenje referenduma je bilo to da je, obrnuto, većina glasača prosudila da je pitanje bilo pravo pitanje, da referendum nije stvar povećanja pristanka populacije, nego stvar suverenosti naroda kao i da je on stoga mogao odgovoriti na njega s ne jednako kao s da. Nastavak nam je poznat. Isto tako znamo da su oligarsi, njihovi učenjaci i ideolozi znali naći

objašnjenje za tu nesreću kao i za sve probleme konsenzusa: ako znanost ne uspije nametnuti svoju legitimnost, onda je to zbog neukosti. Ako napredak ne napreduje, onda je to zbog nazadnjaka. Jedna riječ koju sav kler beskrajo jednolično pjeva sažimlje to objašnjenje: to je riječ »populizam«. Iza tog pojma želi se svrstati sve oblike otcepljivanja u odnosu na prevladavajući konsenzus, bilo da je riječ o demokratskoj afirmaciji ili rasnim ili religijskim fanatizmima. A tome tako sačinjenom skupu želi se dati samo jedno načelo: neukost nazadnjaka, privrženost prošlosti, bilo da je riječ o prošlosti društvenih probitaka, revolucionarnih ideja ili religiji predaka. Populizam je prikladno ime kojim se prikriva nadražena proturječnost između narodne i učenjačke legitimnosti, poteškoća s upravljanjem znanošću kako bi si prilagodila manifestacije demokracije, pa čak i miješane forme reprezentativnog sustava. To ime maskira i istodobno otkriva veliku želju oligarhije: upravljati bez naroda, tj. bez podjele naroda; vladati bez politike. A ona učenjačkoj vlasti omogućuje da progna staru aporiju: kako znanost može vladati onima koji je ne razumiju? To se pitanje uvijek susreće s jednim suvremenijim: kako se točno određuje ta mjera, za koju ekspertna vlast tvrdi da posjeduje tajnu, između dobra koje pribavlja neograničenost bogatstva i onoga dobra kojeg pribavlja njegova ograničenost? Odnosno kako se točno u kraljevskoj znanosti kombinira između dviju volja za suzbijanjem politike, one koja ovisi o kapitalističkoj ne-

ograničenosti bogatstva i one koja ovisi o oligarhijskoj upravi država–nacija?

U različitosti njihovih motivacija i neizvjesnosti njihovih formulacija, kritika »globalizacije«, otpor prilagodbi naših sustava zaštite i socijalne sigurnosti sa svojim se protivnicima ili odbijanjem nadnacionalnih institucija dodiruju naime u jednoj osjetljivoj točki: koja je zapravo nužnost u ime koje se vrše te preobrazbe? Da rast kapitala i interes investitora imaju svoje zakone koji uključuju kompliciranu matematiku, rado se prihvaća. Da ti zakoni ulaze u proturječje s granicama koje su postavili nacionalni sustavi društvenog zakonodavstva isto je tako jasno. No, da oni budu neizbježni povijesni zakoni kojima se uzaludno suprotstavljati i koji budućim generacijama obećavaju napredak koji zaslužuje žrtvu tih sustava zaštite, više nije stvar znanosti nego vjere. Najtvrdokorniji borci integralne *laisser-faire* ekonomije ponekad imaju problema s dokazivanjem da će se očuvanje prirodnih resursa skladno upravljati slobodnom igrom natjecanja. I kad bismo mogli statističkom usporedbom utvrditi da neki oblici fleksibilizacije prava na rad srednjeročno gledajući stvaraju više zaposlenja nego što ih ukidaju, puno je teže dokazati da je slobodno kruženje kapitala koje zahtijeva uvijek bržu rentabilnost providnosni zakon koji cjelokupno čovječanstvo vodi u bolju budućnost. Tu je potrebna vjera. »Neukost« koja se zamjera narodu jednostavno je njezin nedostatak vjere. Povijesna vjera zapravo je promijenila tabor. Danas

se ona čini povlasticom vlasti i njezinih eksperata. Tomu je tako zato što ona pomaže njihovoj najdubljoj prisili, prirodnoj prisili oligarhijske vlasti: prisili da se riješi naroda i politike. Proglašavajući se običnim upraviteljima lokalnim učincima svjetske povijesne nužnosti, naše se vlasti trude protjerati demokratski suplement. Izmišljajući nadnacionalne institucije koje same po sebi nisu države, koje nisu uračunljive ni pred kojim narodom, one ostvaruju svrhu imanentnu samoj njihovoj praksi: depolitizirati političke stvari, smjestiti ih na mjesta koja su ne–mjesta koja pak ne ostavljaju prostora političkoj domišljatosti polemike. Tako se države i njihovi eksperti mogu mirno uzajamno usuglasiti. »Europski ustav« podvrgnut je nesrećama za koje znamo da dosta dobro ilustrira ta logika. Jedna od stranaka sklona prihvaćanju te logike mislila je da je pronašla dobar slogan: »Liberalizam nema potrebu za ustavom«. Na njezinu nesreću, rekla je istinu: »liberalizam« tj. kapitalizam, da stvari nazovemo njihovim imenom, to doista ne zahtijeva⁴¹. Funkcioniranje nema potrebe da se ustavni poredak proglašava utemeljenim na »nereguliranom natjecanju«, tj. na slobodnom i neograničenom kruženju kapitala. Tome poretku je dovoljno pustiti tržištu da radi. To je mi-

⁴¹ Riječ liberalizam prilagodljiva je danas svim zbrkama. Europska ljevica je rabi kako bi izbjegla tabuiranu riječ kapitalizam. Europska desnica od nje pravi viziju svijeta u kojem slobodno tržište i demokracija idu ruku pod ruku. Američka evangelistička desnica za koju je liberal ljevičar razarač religije, obitelji i društva prigodno nas podsjeća da su te dvije stvari vrlo različite. Težina »komunističke« Kine na tržištu slobodnog natjecanja i u financiranju američkog duga koja probitačno kombinira koristi slobode i koristi njezine odsutnosti tome svjedoči na jedan drugi način.

stično vjenčanje kapitala i općeg dobra kapitalu beskorisno. Ono ponajprije služi cilju kojemu teže državne oligarhije: uspostavi međudržavnih prostora oslobođenih od potreba nacionalne i narodne legitimnosti.

Neizbježna povijesna nužnost zapravo je samo konjunktura dviju specifičnih nužnosti, jedna je nužnost beskrajnog rasta bogatstva, a druga rasta oligarhijske moći. Naime, pretpostavljeno slabljenje država–nacija u europskom ili svjetskom prostoru je prividna perspektiva. Nova raspodjela moći između međunarodnog kapitalizma i nacionalnih država daleko više teži osnaženju država nego njihovu slabljenju.⁴² Iste države koje odustaju od svojih povlastica pred zahtjevom slobodnog kruženja kapitala odmah ih pronalaze kako bi zatvorile svoje granice slobodnom kruženju siromaha planete u potrazi za poslom. A proglašeni rat »providnosnoj državi« svjedoči istoj dvosmislenosti. Takva se država prigodno predstavlja kao kraj situacije zbrinjavanja i povratak pojedinačnoj odgovornosti i inicijativama civilnog društva. Prema institucijama osiguranja i solidarnosti očinske države s ogromnim predgrađima, rođenih iz radničkih i demokratskih borbi te vođenih ili suvođenih predstavnicima doprinositelja, ponašamo se kao prema zlorabljanim poklonima. A boreći se protiv te mitske države upravo napadamo nedržavne in-

⁴² Usp. Linda Weiss, *The Myth of the powerless State: governing the economy in a global Era*, Polity Press, Ithaca, 1998.

stitucije solidarnosti koje su također bila mjesta oblikovanja i vršenja drugih mogućnosti, drugih sposobnosti da se zauzme zajedničko i budućnost zajedničkog, onu koja je drugačija od budućnosti koju zamišljaju upravljačke elite. Ishod toga je osnaženje države koja izravno postaje odgovorna za zdravlje i život pojedinaca. Ista država koja ulazi u borbu protiv institucija *Welfare Statea* mobilizira se kako bi ponovno spojila cjevčicu za hranjenje ženi koja trajno vegetira. Ukidanje tobožnje države providnosti ne znači ukidanje države. To ukidanje označava preraspodjelu, preraspodjelu između kapitalističke logike osiguranja i izravnog državnog upravljanja, između institucija i funkcija koje interveniraju između ovo dvoje. Pojednostavljena opreka između državne skrbi i individualne inicijative služi maskiranju dvaju političkih uloga procesa i sukoba koje to maskiranje izaziva: postojanje oblika organizacije materijalnog života društva koji izmiču logici profita; i postojanje mjesta diskusije o kolektivnim interesima koja izmiču monopolu učene vlasti. Znamo koliko su ti ulozi bili prisutni tijekom francuskih štrajkova u jesen 1995. S onu stranu partikularnih interesa korporacija koje su zapale u štrajk i budžetnih proračuna vlasti, »društveni« pokret pokazao se demokratskim pokretom jer je u svoje središte stavio temeljno političko pitanje: pitanje kompetentnosti »nekompetentnih«, sposobnosti bilo koga da prosudi odnose između pojedinaca i kolektiviteta, sadašnje i buduće.

Upravo zato nije uspjela kampanja koja suprotstavlja opći interes retrogradnom interesu povlaštenih kompanija, baš poput »republikanskih« litanija o razlici društvenog i političkog. Politički pokret je uvijek pokret koji mrsi danu podjelu individualnog i kolektivnog te prihvaćene granice političkog i društvenog. Oligarhija i njezini učenjaci tomu su i nadalje izloženi u svojem pokušaju da učvrste podjelu mjesta i kompetencija. No, ono što oligarhiju dovodi u nepriliku predstavlja poteškoću i za demokratsku borbu. Reći da je demokratski pokret uvijek pokret koji premješta granice, koji izvlači upravo političke, univerzalističke sastojke iz partikularnog sukoba interesa u ovoj ili onoj točki društva, znači isto tako reći da mu uvijek prijeti ograničenost, da ostane zapravo samo u obrani partikularnih grupnih interesa u svaki put jedinstvenoj borbi. Ta se trajna danost otežava kada oligarhija ima inicijativu suočavanja, kada ona to čini iza dvostrukog lica suverene i »bespomoćne« države te kada na svoju stranu privuče tu povijesnu nužnost koja je dojučer bila obzor zajedničke nade raznolikim borbama. Uvijek možemo argumentirati legitimnost ove ili one borbe, no svaki put ćemo iskusiti poteškoću povezivanja te legitimnosti s onim drugim borbama, konstruiranja demokratskog procesa od podudarnosti njihova smisla i djelovanja. Oni koji se bore kako bi obranili javnu službu, zakonodavni sustav rada, režim naknade za nezaposlene ili mirovinski sustav uvijek će biti optuženi, makar njihova borba nadilazila njihove partiku-

larne interese, da vode borbu ograničenu na nacionalni prostor osnažujući tu državu koju mole da sačuva svoje granice. Obrnuto, oni koji proglašavaju da od sada pa nadalje demokratski pokret nadilazi taj okvir i suprotstavlja se tom obrambenom transnacionalnom nomadskom mnoštvu borit će se za ustav tih transnacionalnih institucija, njihovih ekstrateritorijalnih mjesta na kojima se jamči savez državnih i financijskih oligarhija.

Te oligarhijske neprilike i poteškoće demokracije omogućuju nam shvatiti intelektualne manifestacije antidemokratskog bijesa. Taj je bijes osobito živ u Francuskoj gdje postoji intelektualna stranka koja se proglasila takvom, kojoj svoje mjesto u medijima pruža moć kakvu ne poznaju druge zemlje, između ostalog u dnevnim tumačenjima suvremenih fenomena i u oblikovanju vladajućeg mnijenja. Poznato je kako se ta moć afirmirala nakon 68-e, kada su krugovi koji su upravljali mnijenjem, uzdrmani pokretom čija je obuhvatnost prkosila intelektualnim sredstvima kojima su raspolagali, počeli grozničavo tragati za tumačima onoga što se događalo u zbunjujućoj novosti vremena i mračnim dubinama društva.⁴³ Dolazak socijalista na vlast 1981. tim je tumačima dao još više težine u oblikovanju mnijenja, a da broj mjesta koja treba zauzeti nije uspio zadovoljiti ambicije nekih, dok drugi nisu vidjeli

⁴³ O pojavi te figure i njezinoj novosti u odnosu na tradicionalnu figuru intelektualca kao glasnogovornika univerzalnog i potlačenih, vidi D. i J. Rancière »La légende des intellectuels« u J. Rancière, *Les Scènes du peuple*, Horlieu, 2003.

vidljiv interes vlasti da se njihove teze provedu u konkretne mjere. Ta se stranka otada usidrila na tom položaju, integrirana u vođenju vladajućeg mnijenja i sveprisutna u medijima, ali bez utjecaja na odluke vlasti, počašćena svojim povlasticama, ponižena u svojim ambicijama, bile one niške ili plemenite.

Neki daju sve od sebe u toj dodatnoj funkciji. Redovito pozivani da objasne mnijenju što se događa i što o tome treba misliti, svoju znanost podupiru u oblikovanju prevladavajućeg intelektualnog konsenzusa. To čine tim lakše što pritom nemaju što poricati ni u svom nauku niti u svojim progresivnim uvjerenjima. Najsnažnija ideja konsenzusa zapravo je to da svjetski ekonomski pokret svjedoči povijesnoj nužnosti kojoj se itekako treba prilagoditi, a koju mogu nijekati samo predstavnici arhaičkih interesa ili zastarjelih ideologija. No, i to je ono što temelji njihovo uvjerenje i njihovu znanost. Oni vjeruju u napredak. Imali su povjerenja u kretanje povijesti kada ih je ona vodila do svjetske socijalističke revolucije. Oni u nju još vjeruju sada kada ih vodi do svjetske pobjede tržišta. To što ih je povijest prevarila nije njihova pogreška. Tako bez problema mogu ponovno uložiti u današnje uvjete pouke koju su naučili iz prošlosti. Dokazivati da je kretanje stvari racionalno, da je napredak napredan i da mu se suprotstavljaju samo oni koji ga ne prate; pokazati zauzvrat da kretanje naprijed napretka ne prestaje odbacivati nazad u prošlost one koji istodobno kasne u hodu prema naprijed – ta

osnovna načela marksističkog objašnjenja povijesti čudesno se primjenjuju na poteškoće »modernizacije«. Oni su legitimirali podršku velike frakcije intelektualnog mnijenja Juppéovoj vlasti za vrijeme štrajkova u jesen 1995. i od tada nisu propustili priliku pomagati u prokazivanju arhaičkih povlastica onih koji nužno kasne za modernizacijom, a koji pak neprestano stvaraju nove arhaizme. Osnovni pojam koji nadahnjuje to prokazivanje jest pojam populizma, i sam posuđen iz lenjinističkog arsenala pojмова. On omogućuje da se svaki pokret borbe protiv depolitizacije koja se vrši u ime historijske nužnosti tumači kao manifestacija skupine narodnih nazadnjaka ili nadiđene ideologije. No, sve dok ima tih nazadnjaka uvijek će biti potrebe za naprednima kako bi im objasnili njihovo nazadovanje. Progresisti osjete tu solidarnost i njihov antidemokratizam postaje umjeren.

Drugi se daleko manje prilagođavaju toj poziciji. Za njih je ta progresistička vjera odviše naivna, a konsenzus odviše ljubak. I oni su izvukli svoje prve pouke iz marksizma. No, njihov marksizam nije bio onaj s previše vjere u povijest i razvoj produktivnih snaga. On je, teorijski, bio marksizam kritike koja otkriva drugu stranu stvari – istinu strukture ispod površine ideologije ili onaj privida prava i demokracije. Praktički gledano, taj je marksizam marksizam klasa i suprotstavljenih svjetova, onaj koji povijest prelama u dvije. Ovi ljudi stoga teže podnose to da je marksizam prevario njihova očekivanja, i što povijest, ona

loša, koja se neprekidno odvija, time nameće svoje carstvo. U tome pogledu, u pogledu godine 68. koja je vidjela posljednji veliki proplamsaj na Zapadu, njihov se entuzijazam prometnuo u *ressentiment*. Oni međutim nisu zbog svega toga odustali od trostrukog nadahnuća: čitanja znakova, prokazivanja i rascjepa. Oni su samo premjestili metu prokazivanja i zamijenili vremenski rascjep. U jednom smislu, oni uvijek kritiziraju jednu te istu stvar: kraljevstvo potrošnje, što je to nego carstvo robe? Načelo neograničenosti, nije li to kapitalizam? No, *ressentiment* okreće stroj u drugom smjeru, on preokreće logiku uzroka i učinaka. Nekada je globalni sustav dominacije objašnjavao ponašanje pojedinaca. Dobri duhovi tada su sažaljevali proletera koji se prepuštao čarima koje su nudile kladionice i kućanski aparati kao zlouporabljenu žrtvu sustava koji ga iskorištava i istodobno pothranjuje snovima. No, čim marksistički rascjep nije uspio dovršiti ono što je prokazivanje zahtijevalo, ono se promijenilo: nisu pojedinci ti koji su žrtve globalnog sustava dominacije. To su oni koji su za nju odgovorni, oni koji vladaju »demokratskom tiranijom« potrošnje. Zakoni rasta kapitala, vrsta proizvodnje i kruženje roba kojima oni upravljaju postale su obična posljedica poroka onih koji ih troše, a osobito onih koji imaju manje sredstava za trošenje. Tomu je tako jer je čovjek demokracije neumjereno biće, nezasićni proždrljivac roba, ljudskih prava i televizijskih spektakla posredstvom kojih kapitalistički zakon profita upravlja svijetom. Istina je da se novi proroci ne žale na

to carstvo. Oni se ne žale ni na financijske niti na državne oligarhije. Oni se prije svega žale na one koji ih prokazuju. Nije teško shvatiti zašto: prokazati ekonomski ili državni sustav znači zahtijevati da ih se preinači. Ali tko može zahtijevati da ih se promjeni osim tih ljudi demokracije koji predbacuju tim sustavima da im ne daju dovoljno za njihov apetit? Treba dakle ići do kraja te logike. Ne samo da su poroci sustava poroci pojedinaca čijim životom on upravlja. Najkrivlji egzemplarni predstavnici poroka su upravo oni koji žele promijeniti taj sustav, oni koji šire iluzije o njegovoj mogućoj promjeni, kako bi još napredovali u svom poroku. Nezasitni demokratski potrošač u najizvrsnijem smislu je onaj koji se suprotstavlja carstvu financijskih i državnih oligarhija. Tu prepoznamo veliki argument reinterpretacije Svibnja 1968., koji su neprestano ponavljali povjesničari i sociolozi, a pojašnjavali uspješni romanopisci: šezdesetosmaški pokret je bio samo pokret mladih željnih seksualne revolucije i novih načina života. Budući da mladost i želja za slobodom po definiciji ne znaju ni što žele niti što čine, oni stvaraju suprotnost od onoga što proglašavaju, ali istinu onoga što slijede: obnovu kapitalizma i uništenje svake strukture, obiteljske, školske ili neke druge koja bi se suprotstavljala neograničenom carstvu tržišta, prodirući uvijek sve dublje u srce i bubrege pojedinaca.

Nakon što je zaboravljena svaka politika, riječ *demokracija* dakle postaje istodobno eufemizam koji opisuje sustav dominacije koji više ne želimo nazvati njegovim

imenom te imena dijaboličkog subjekta koji dolazi na mjesto tog nestalog imena: na mjesto miješanog subjekta na kojem je podvrgnuti pojedinac tog sustava ujedno i onaj koji prokazuje svoje amalgame. S njegovim kombiniranim obilježjima polemika iscrtava foto-robot demokratskog čovjeka: mladi imbecilni potrošač kokica, *safe sex*, tele-stvarnosti, društvene sigurnosti, prava na razliku i antikapitalističkih ili antiglobalističkih iluzija. S njim prokazivači imaju ono što im treba: apsolutnog krivca neotkupivog zla. Ne malog krivca, nego velikog, koji uzrokuje ne samo carstvo tržišta kojemu se prokazivači prilagođavaju, nego ruševinu civilizacije i čovječanstva.

Upostavlja se dakle carstvo proklinjača koji rade amalgame novih formula reklamiranja robe i manifestacija onih koji se suprotstavljaju njihovim zakonima, mlitavosti »poštivanja razlika« i novih oblika rasne mržnje, religijskog fanatizma i gubitka svetoga. Svaka stvar i njezina suprotnost postaju fatalna manifestacija tog demokratskog individualca koji čovječanstvo vodi u propast koju proklinjači oplakuju, ali koju bi još više oplakivali da ne moraju oplakivati. Tome se zlokobnom pojedincu istodobno dokazuje da vodi u grob civilizacije prosvjetiteljstva, da dovršava njezino smrtno djelo, da je previše pripadnik zajednice i da je bez zajednice, da je izgubio smisao za obiteljske vrijednosti i smisao za njezinu transgresiju, smisao za sveto i svetogrdno. Ponovno se sumpornim bojama pakla i blasfemije oslikavaju stare pobudne teme – čovjek se ne može

riješiti Boga, sloboda nije razuzdanost, mir omekšava karakter, volja za pravdom vodi do terora. Jedni u ime de Sada zahtijevaju povratak na kršćanske vrijednosti; drugi vjenčaju Nietzschea, Léona Bloya i Guya Deborda kako bi na *punk* način obranili pozicije američkih evangelista; obožavatelji Célinea su u prvim redovima progona antisemita pod kojima jednostavno razumiju one koji ne misle kao oni.

Neki se proklinjači zadovoljavaju reputacijom gorke lucidnosti i neukrotive samoće koja se stječe ponavljanjem refrena »svakodnevni zločin protiv mišljenja«⁴⁴ u zboru malih ljudi ili malih žena koji žude za malim užicima. Za druge, to su još uvijek premali grijesi na računu demokracije. Njima su potrebni pravi zločini koje joj treba pripisati ili pak samo jedan, apsolutni zločin. Njima je također potreban pravi rascjep s tijekom povijesti, tj. još jedan smisao povijesti, sudbina modernosti koja se ostvaruje u rascjepu. Tako je u trenutku urušavanja sovjetskog sustava istrjebljenje europskih Židova zauzelo mjesto društvene revolucije kao događaja koji presijeca povijest na dva dijela. No da istrjebljenje zauzme to mjesto trebalo je još da se od autora pravog zločina preuzme odgovornost. Tu doista postoji paradoks: za svakoga tko želi istrjebljenje Židova u Europi učiniti središnjim događajem moderne povijesti, nacistička ideologija nije dovoljan razlog jer je ona reaktiv-

⁴⁴ Maurice Dantec, *Le Théâtre des opérations: journal métaphysique et politique 2000–2001. Laboratoire de catastrophe générale*, Folio Gallimard, 2003, str. 195

na ideologija koja se suprotstavljala onome što se činilo da tada obilježava moderno kretanje povijesti – racionalizam prosvjetiteljstva, ljudska prava, demokracija ili socijalizam. Teza Ericha Noltea koji od nacističkog genocida stvara obrambenu reakciju protiv genocida u Gulagu, i samog nasljednika demokratske katastrofe, ne rješava problem. Proklinjači zapravo žele izravno povezati četiri pojma: nacizam, demokracija, modernost i genocid. No, učiniti od nacizma izravno ostvarenje demokracije osjetljiva je operacija, čak za okolišavost starog kontrarevolucionarnog argumenta koji u »protestantskom individualizmu« vidi uzrok demokracije, *dakle* totalitarnog terorizma. A plinske komore učiniti utjelovljenjem one biti tehnike koju je Heidegger opisao kao fatalnu sudbinu modernosti dostatno je da se Heideggera stavi na »dobru« stranu, ali ni to još uvijek ne rješava problem: moderna i racionalna sredstva možemo rabiti kako bismo služili arhaičnim fanatizmima. Da bi obrazloženje funkcioniralo treba dakle doći do radikalnog rješenja: odstraniti pojam koji priječi da se svi dijele poklope, tj. nacizam. Taj pojam u tom procesu postaje nevidljiva ruka koja radi na pobjedi demokratske čovječnosti rješavajući se svog intimnog neprijatelja, naroda vjernog srodstvu, kako bi ostvario svoj san o umjetnoj prokreaciji u službi deseksualiziranog čovječanstva. Na temelju aktualnih istraživanja embrija retrospektivno zaključujemo razloge za istrjebljenje Židova. Iz tog istrjebljenja zaključujemo da je sve što se privuče uz ime

demokracije samo beskonačni nastavak jednog jedinog zločina.

Istina je da to prokazivanje demokracije kao nezavršivog zločina nema ispravno shvaćenih posljedica. Oni koji sanjaju o obnovljenoj vlasti elita u sjeni jedne iznova pronađene transcendencije prilagođavaju se čitavom stanju stvari koje postoji unutar »demokracija«. A budući da za glavne mete uzimaju »male ljude« koji osporavaju to stanje stvari, njihovo proklinjanje dekadencije konačno će se pridružiti opomenama progresista kako bi podržalo upravljače oligarhe koji su suočeni s čudljivim raspoloženjem tih malih ljudi koji smetaju na putu napretka, kao magarci i konji koji su ometali ulice Platonovog demokratskog grada. Onoliko radikalni koliko žele biti u svojemu disenzusu, apokaliptični u svojemu diskursu, proklinjači se pokoravaju logici konsenzualnog poretka: onome koji od demokratskog označitelja stvara samo jedan neodjelit pojam koji u sebi okuplja čitavu jednu vrstu državnog poretka i oblik društvenog života, skup načina bivanja i sustav vrijednosti. Čak i ako to znači dovođenje dvosmislenosti kojom se hrani službeni diskurs do krajnje točke i potporu, u ime demokratske civilizacije, vojnim kampanjama evangelističke plutokracije, istodobno prokazujući s ovom demokratsku iskvarenost civilizacije. Antidemokratski diskurs današnjih intelektualaca dovršava konsenzualni zaborav demokracije na kojemu rade državne i ekonomske oligarhije.

Nova mržnja demokracije samo je na neki način jedan od oblika zbrke koja pogađa taj pojam. Ona udvostručuje konsenzualnu zbrku čineći od riječi »demokracija« ideološkog čimbenika koji depolitizira pitanja javnog života kako bi od njega napravila »društvene fenomene«, u potpunosti poričući oblike dominacije koji strukturiraju društvo. Ona maskira dominaciju državnih oligarha izjednačujući demokraciju s oblikom društva, te s onim ekonomskih oligarhija koje svoje carstvo prilagođuju samo apetitima »demokratskih pojedinaca«. Ta mržnja može također, u svoj svojoj ozbiljnosti, fenomene naglašene nejednakosti pripisati smrtonosnoj i nepovratnoj pobjedi »jednakosti uvjeta« i oligarhijskom pothvatu ponuditi svoju ideološku čast: treba se boriti protiv demokracije jer demokracija znači totalitarizam.

No, ta zbrka ne sastoji se samo u nelegitimnoj uporabi riječi koje bi bilo dovoljno ispraviti. Ako riječi služe zamagljivanju stvari onda je to zato što je bitka za riječ neodvojiva od bitke za stvari. Riječ demokraciju nije bio skovao neki brižni učenjak kako bi objektivnim kriterijima razlikovao oblike vladavine i vrste društva. Ona je naprotiv izmišljena kao neodjeliti pojam, kako bi se potvrdilo da je moć neke skupine jednakih ljudi moguća samo kao zbrka bezoblične i kreštave gomile koja bi bila u društvenom poretku ekvivalent onoga što je kaos u prirodnom poretku. Shvatiti što znači demokracija znači shvatiti bitku koja se vodi oko te riječi: ne jednostavno tonove bijesa ili prezira koji joj se

mogu doznačiti, nego, dublje, kliznuća i obrate smisla koji ona autorizira ili koji se može autorizirati pozivanjem na nju. Kada se naši intelektualci usred manifestacija porasta nejednakosti snobivaju nad pustošenjem jednakosti, oni rabe trik koji nije nov. Već su se u 19. stoljeću, iza cenzusne monarhije ili autoritarnog Carstva, elite legalne Francuske – svedene na dvjesto tisuća ljudi ili podvrgnute zakonima i dekretima koji ograničavaju sve individualne ili javne slobode – ozbiljno prestrašile »demokratske bujice« koja je zahvatila društvo. Budući da je bila zabranjena u javnom životu, vidjeli su kako demokracija pobjeđuje u jeftinim tvornicama, u prijevoznim sredstvima, brodovima, slikanju na otvorenom, novim manirama mladih žena ili novim rečeničnim obratima pisaca.⁴⁵ Po tome međutim oni više nisu inovatori. Udvostručenje demokracije kao oblika stroge vlasti i kao oblika permisivnog društva izvorni je način koji se s Platonom racionalizirao kao mržnja demokracije.

Kao što smo vidjeli, ta racionalizacija nije običan izraz aristokratskog raspoloženja. Ona služi suzbijanju anarhije ili neodjelitosti koja je sumnjivija od one pretrpanih ulica neobičnom djecom ili ćudljivih magaraca: prvobitna neodjelitost onoga koji vlada i onoga kojim se vlada, a koja se vidi kada se očiglednost prirodne moći najboljih ili pleme-

⁴⁵ Za dobar florilegij tih tema pogledati Tainov *Vie et opinions de Frédéric Thomas Graindorge*, Pariz, 1867. O »demokraciji u književnosti« vidi kritiku *Gospode Bovary* Armanda de Pontmartina, u *Nouvelles Causeries du samedi*, Pariz, 1860.

nitijih nađe ogoljena od svojih čari; odsutnost posebnih ovlasti za političko vladanje okupljenim ljudima osim upravo odsutnošću ovlasti. Demokracija je najprije to paradoksalno političko stanje, to mjesto u kojoj se svaka legitimnost suočava sa svojom odsutnošću konačne legitimnosti, s kontingencijom jednakosti koja podupire i samu kontingenciju nejednakosti.

Upravo zato demokracija ne može prestati izazivati mržnju. Upravo zato se i ta mržnja uvijek predstavlja ispod krinke: šaljivi tonovi prema magarcima i konjima u Platonovo vrijeme, bijesne diatribe protiv Benettonovih reklama ili emisija *Loft Storyja* u vrijeme umorne V. Republike. Bile te krinke zabavne ili bijesne, ta mržnja ima ozbiljniji cilj. Ona cilja na nepodnošljivo stanje jednakosti u samoj nejednakosti. Možemo dakle razuvjeriti sociologe po profesiji ili po raspoloženju koji raspravljaju o uznemirujućoj situaciji demokracije koja više nema neprijatelja.⁴⁶ Demokracija nije blizu sučeljavanju s tjeskobom jednog takvog komfora. »Vladavina bilo koga« izložena je beskrajnoj mržnji svih onih koji žele predstavljati ovlasti za vladanje nad ljudima: rođenje, bogatstvo ili znanost. Ta mržnja danas je radikalnija no ikada budući da društvena moć bogatstva više ne tolerira nikakve zapreke svom neograničenom rastu, a njegovi mehanizmi iz dana u dan postaju sve bliži mehanizmima državnog djelovanja. Tomu *a contrario* sve-

⁴⁶ Usp. Ulrich Beck, *Democracy without enemies*, Polity Press, Cambridge, 1998. i Pascal Bruckner, *La Mélancolie démocratique—comment vivre sans ennemis?*, Seuil, Pariz, 1992.

doći europski pseudo—ustav: više se ne nalazimo u doba učenih pravnih konstrukcija koje u njih upisuju nesvodljivo »moć naroda«. Taj je oblik političkog i političke znanosti danas iza nas. Državna moć i moć bogatstva sve više se ujedinjuju u jedno jedino učeno upravljanje tokovima novca i naroda. Oni zajedno nastoje smanjiti politički prostor. No, smanjiti te prostore, ukloniti nepodnošljivo i nužno utemeljenje politike u »vladavini bilo koga« znači otvoriti drugo bojno polje, tj. izbijanje moći rođenja i filijacije u novoj i radikaliziranoj figuri. Ne više moći bivših monarhija i aristokrata, nego moći Božjih naroda. Ta se moć može otvoreno potvrditi u teroru radikalnog islamizma protiv demokracije koja se poistovjećuje s oligarhijskim državama prava. Isto tako, ona može navesti oligarhijsku državu u rat protiv tog terora u ime demokracije koju su američki evangelici asimilirali u slobodu otaca obitelji poslušnih biblijskim zapovijedima i naoružanih u obrani svojeg vlasništva. Ona se u Francuskoj može potvrditi kao zaštita od demokratske perverzije, načela srodstva koje neki prepuštaju neodređenoj općenitosti dok ga drugi bez imalo ustručavanja poistovjećuju sa zakonom naroda kojim upravlja Mojsije riječju Božjom.

Uništenje demokracije u ime Kurana, ratno širenje demokracije poistovjećene s ostvarenjem Dekaloga, mržnja demokracije asimilirane s ubojstvom božjeg pastira. Sve te suvremene figure imaju barem jednu zaslugu. Zbog mržnje koju očituju prema demokraciji ili u njezino ime te

zbog sklopova u kojima je shvaćaju, one nas obvezuju da iznova pronademo njezinu jedinstvenu snagu koja joj pripada. Demokracija nije onaj oblik vladanja koji oligarhiji omogućuje da vlada u ime naroda niti oblik društva koji upravlja tržišnom moći. Ona je djelovanje koje oligarhijskim vladavinama neprestano otima monopol na javni život, a bogatstvu svemoć nad našim životima. Demokracija je snaga koja se danas mora više nego ikada boriti protiv miješanja tih moći u jednu jedinu te protiv samog zakona dominacije. Pronaći iznova osobitost demokracije znači također postati svjestan njezine samoće. Demokratski zahtjev je dugo bio nošen ili prekrivan idejom nekog novog društva čiji će se elementi oblikovati usred aktualnog društva. Upravo je to označavao »socijalizam«: viziju povijesti po kojoj će kapitalistički oblici proizvodnje i razmjene već oblikovati materijalne uvjete društva jednakosti i njegovo širenje po svijetu. Ta vizija još i danas podupire nadu u komunizam ili demokraciju mnoštva: svi nematerijalniji oblici kapitalističke proizvodnje, njihova koncentracija u svijetu komunikacija već bi danas oblikovali nomadski narod »proizvođača« nove vrste; oni bi oblikovali kolektivnu inteligenciju, kolektivnu snagu mišljenja, osjećanja i kretanja tijela tako da mogu eksplodirati zapreke imperija.⁴⁷ Shvatiti što znači demokracija, znači odreći se te vjere. Kolektivna inteligencija, koju je stvorio sustav

⁴⁷ Usp. Michael Hardt i Antonio Negri, *Imperij*, Multimedijalni institut i Arkzin, Zagreb 2003. i *Multitude: guerre et démocratie à l'âge de l'empire*, La Découverte, Pariz, 2004.

dominacije, uvijek je samo inteligencija tog sustava. Društvo nejednakosti ne nosi u svojoj utrobi nikakvo društvo jednakosti. Društvo jednakosti samo je skup egalitarnih odnosa koji se sada i ovdje obilježava nizom jedinstvenih i privremenih činova. Demokracija je naga u svome odnosu kako prema moći bogatstva tako i prema moći srodstva koja joj danas pomaže ili joj prkoši. Ona se ne temelji ni na kojoj prirodi stvari i ne jamči je niti jedna institucionalna forma. Demokracija nije nošena nikakvom nužnošću niti sama uključuje neku takvu. Ona se povjerava samo ustrajnosti svojih vlastitih čina. Ona je stvar koja može izazvati strah, dakle mržnju, kod onih koji su se navikli na vršenje učiteljstva mišljenja. Ali kod onih koji znaju s bilo kim dijeliti jednaku moć razuma, ona, obrnuto, može izazvati hrabrost, dakle, radost.

USPJEŠNA SVETLOŠTA U ZAGREBU